

Fatma Sultan'ın İstanbul'daki Hayratı ve Vakıfları

Reyhan Şahin Allahverdi

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Giriş

Sultan II. Selim'in dört kızından en küçüğü olan Fatma Sultan'ın 968'de (1560) babasının şehzadeliği sırasında Konya'da doğduğu bilinmektedir. Ablaları İsmihan Sultan, Sokullu Mehmed Paşa; Şah Sultan önce Hasan Paşa, ardından Zal Mahmud Paşa; Gevherhan Sultan, Piyâle Paşa ile evlendirildiler.¹ Fatma Sultan'ın annesinin Nurbânû Sultan olduğu kabul edilmekle beraber, vakfiyesinde annesine vakıf zevâidinden 60 akça vazife tayin ettiği kayıtlıdır. Buna göre vakfiyenin tescil edildiği 1590 tarihinde annesinin hayatta olması icap eder.² Oysa Nurbanu Sultan'ın bu tarihten çok önce 1583'te vefat ettiği bilinmektedir.³

.....

- 1 Feridun M. Emecen, "II. Selim", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2009, XXXVI, s. 418.
- 2 Vakfiye: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), Defter nr. 732, s. 295, sıra 254, vr. 296.
- 3 İlhan Şahin, "Nurbanu Sultan", *DİA*, 2007, XXXIII, s. 251.

Fatma Sultan III. Murad döneminde sadarete getirilen Kanijeli Siyavuş Paşa ile 16 Haziran 1575⁴ tarihinde evlendirildi. Çeyizi için hazineden 4988 flori sarf edildi.⁵ Bu evlilikten doğan ve varlığı kayıtlara yansıyan iki oğlan ve bir kız dünyaya gelmişti. Fatma Sultan'ın iki oğlundan Ahmed⁶ 1599'da ve Mustafa 1650 yılında vefat ettiğinde babalarının Eyüb'de kendisi için inşa ettirdiği türbeye defnedildiler.⁷ Fatma Sultan Şaban 998/Haziran 1590'de erken doğumla bir kız dünyaya getirdi, ancak ertesi gün bebeği hayatını kaybetti. Kendisi de birkaç gün sonra vasiyetlerini hazırlattıktan ve çocuklarına veda ettikten sonra vefat etti. Fatma Sultan babası Sultan II. Selim'in Ayasofya'da bulunan türbesine defnedildi.⁸ Türbede II. Selim ve Fatma Sultan'ın dışında hasekisi Nurbanu Sultan ile kızları Gevherhan, İsmihan; şehzadeleri Süleyman, Osman, Cihangir, Mustafa ve Abdullah ile Sultan III. Murad'ın oğulları ve kızları medfundur.⁹

Fatma Sultan Vakfı 1590 yılında ölümünden hemen önce hazırlattığı vakfiye ile kurulmuş, hayratı ve mevkufatı bakımından küçük bir vakıftır. Kendisine temlik edilen paşmaklık toprak gelirlerini vasiyet yoluyla, kendisi, babası ve eşinin türbesinde okunacak dualara ve yapılmasını vasiyet ettiği hayratının vakfına bağlamıştı. Vakfın tevliyetini evlatları isterlerse, nesilden nesile soyları kesilinceye kadar üzerlerinde tutabileceklerdi. Bu bakımdan vakıf tevliyeti evlada meşrut yarı zürri bir vakıftır. Vakfın gelirlerinden masrafları yapıldıktan sonra kalan fazlasından (zevâidi) yanında çalışanlara ve

.....

- 4 Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, trc. Türkis Noyan - ed. Kemal Beydilli (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010), I, s. 183.
- 5 M. Çağatay Uluçay, *Harem* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992), II, s. 94.
- 6 İsim ilk defa vakfiyede geçmektedir (VGMA, Defter nr. 732, s. 295, sıra 254).
- 7 *Tarib-i Na'ima*, Haz. Mehmet İpşirli (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2009), III, s. 1258; Abdülkadir Efendi, *Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi Taribi*, Haz. Ziya Yılmaz (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003), I, s. 563; Abdülkadir Efendi, *Topçular Kâtibi*, II, s. 585.
- 8 Selânikî Mustafa Efendi, *Tarib-i Tarib*, neşr. Mehmet İpşirli (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999), I, s. 222; Mahmut Ak, "Siyavuş Paşa-Kanijeli", *DİA*, 2009, XXXVII, s. 312; Reyhan Şahin Allahverdi, "Kanijeli Siyavuş Paşa'nın Bulgaristan'da Bulunan Vakıf ve Eserleri", *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Defter-i Hakani* (İstanbul: Libra Kitap, 2016), Ed. Abidin Temizer vd., II, s. 213.
- 9 Zeynep Hatice Kurtbil, "Selim II Türbesi", *DİA*, 2009, XXXVI, s. 419

yakınlarına¹⁰ belli hisseler bırakırken, bu şahıslar öldükten sonra bu ödenekler, Fatma Sultan'ın çocuklarına intikal ettirilmiştir.

Türbeler Vakfı ve Cihetleri

Fatma Sultan, ölümünden sonra gömülmeyi vasiyet ettiği, babası II. Selim türbesinde hem kendisi hem de babasının ruhu için cüz ve eşi Siyavuş Paşa'nın Eyüp'teki türbesinde aşir okunması için bir vakıf kurdu. Fatma Sultan'ın kendi türbesinde günde iki akça ile 30 gün cüz okuyacak bir cüzhan tayin edilecek, eğer bu cüzhan görevini iyi yapamaz veya ölürse ciheti müteveli önerisiyle başka birine tevcih edilecektir. Sultan Selim türbesinde fecr namazından sonra hatim okuyan 30 nefer hatim-hâna günlük ikişer akça; bunları denetlemek ve müteveliye bildirmek için görevli noktaîye¹¹ iki akça; ser-mahfile üç akça; sabah namazından sonra Yâsin-i şerif okuyanla, öğle namazından sonra Tebâreke ve ikindi namazından sonra Amme suresi okuyana ikişer akça vazife tayin edilmektedir. Kendisi ve babasının türbesinin dışında eşi Siyavuş Paşa'nın Eyüb'de bulunan türbesinde her gün bir Aşir okuyana iki akça vazife ayrılmaktadır.¹²

.....

10 Vakıf kurucu tarafından vakfından yararlanma önceliğinin zengin veya fakir hısımlarına verildiği, bunların nesli tükendikten sonra fakirlerin yararlanması şartının konduğu vakıflara zürri vakıflar denilmektedir. Bunlara evlâtlık veya ehli vakıf da denir. İslam fakihlerinin büyük çoğunluğu tarafından câiz görülen zürri vakıflar zaman zaman hukukî tartışmalara sebep olmuşlarsa da, Osmanlı toplumunda meşrû kabul edildikleri gibi oldukça yaygın bir vakıf türüdür (H. Mehmet Günay, "Vakıf", *DİA*, 2012, XLII, s. 478). Vakfedenin kendi soyundan gelenlerin istifade edebilmesi için kurduğu vakıflara evlatlık yahut ehli vakıf denilir. Vakıf kurucunun vakfettiği malının bir kısmını toplumun yararına bir kısmının ise evlatlarının faydalanması için bıraktığı vakıflar yarı hayrî vakıf olarak adlandırılır (Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarihi Sözlüğü* (İstanbul, Paradigma Yayınları, 2011), s. 710).

11 Fazla sayıda ve farklı personeli bulunan birimlerde, personelin görevine gelip gelmediğini, gelenlerin de üzerine düşen hizmetleri yapıp yapmadıklarını takip edip müteveliye bildirmekle görevli olan kişilere noktaî ya da noktacı denir. Sayıları çoğunlukla kabarık, görev yapacakları yer ve zaman ile okuyacakları ayet ve sureler çok farklı olan cüzhânlar arasında da noktacılar bulunmaktaydı (Hamit Şafakçı, "Turgutoğullarından Sultan Hatun Vakfı", *Vakıflar Dergisi*, 44 (Aralık 2015), s. 60).

12 Zeyl-i Vakfiye, vr. 296b.

1138-1139/1726-1727 yıllarına ait muhasebe giderleri kısmında cüz-hânlık, Yasin-hânlık, Tebâreke-hânlık ve hatm-i şerif vazifeleri kalemler halinde verilmiş olmakla birlikte hangi türbede görev aldıkları belirtilmemiştir.¹³

Mustafa Halife Tebâreke-hân Yevmiye 2	Salih Halife Amme-hân Yevmiye 2	Abdullah Halife En'am- hân Yevmiye 4	Ahmed Halife Hatm-i türbe-i Şerif Yevmiye 2
Emine bint Yusuf Vazife-hân Yevmiye 6	İsmail halife Yasin-hân Yevmiye 2	Aişe bint Hacı İsmail Vazife-hân Yevmiye 4	

1169-1170/1757 tarihli kayıtlarda ise Sultan II. Selim'in Aya-sofya Camii civarında olan türbesindeki cüz-hânlara ödenen günlük vazife toplam 68 akçayken, yıllık ödenen meblağ 24.120 akçadır. Diğer taraftan aynı defterde Fatma Sultan ve vakfına dahil ettiği türbelerle mektep ve medresede vazifelendirilenlerin yevmiyelerinin toplamı bir arada verildiğinden, hangi türbede kaç kişinin görev aldığı tam olarak tespit edilememiştir.¹⁴

An-cema'ât-ı Eczâ-hânân-ı türbe-i şerif merhûm Sultan Selim Hân-ı sâni der-nezd-i câmi'-i Ayasofya-i kebir Yevm 68 fi-sene 24120	An-cem'ât-i Hademe-i medrese ve mekteb ve gayrihâ Yevm 137 fi-sene 49320
---	---

Fatma Sultan'ın kendi türbesiyle, eşi Siyavuş Paşa ve babası Sultan II. Selim'in türbelerine vakfettiği Cüz-han, Tebâreke-han, Amme-hân ve Yasin-hânlık cihetleri 19. yüzyılın sonlarında bir süre kimseye tevcih edilmediğinden bu vazifelerin ödemeleri muhasebe rakamlarına dahil edilmemiştir. Yine bu cümleden duâgû, noktacı ve

13 T.C. Cumburbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-1 Defteri, Haremeyn Muhasebesi, Fatma Sultan Evkafı Defterleri (D.HMH.FS.d), 21904, vr. 2.

14 BOA, Evkaf Haremeyn Muhasebesi Defterleri (EV.HMH.d.), 5050, vr. 2.

kayyım vazifeleri de ihmal edilmiştir. Kayıtlarda vazifeler bulunmakla beraber ödemeleri yapılmamıştır. Buna göre ödenmeyen cihetler:¹⁵

Cihetin adı. Yıllık ödenmesi gereken/guruş

Ser-mahfil	9
Kayyım.	6
Noktacı ve Eczâ'han	204
Duâgû vazifesi	18

Diğer taraftan zamanın mütevellisi evlattan Mustafa Asım Bey'in arzıyla, Eyüb'deki Siyavuş Paşa türbesinde “yevmi 2 akçe vazifeye aşir kıraati ciheti vazifesinin henüz kimse uhdesine bâ-berât tevcih olunmadığı kayıtlardan anlaşıldığı...”, bunun üzerine günlük iki akçeden aylık sadece 50 para olan vazifenin Fatma Sultan evkafının 1307/1890 senesi muhasebesinde 19.195 guruş fazlasından her ay 39 buçuk guruş ilave edilerek 40 guruşa çıkarılması; göreve talip olan Hafız Mehmed Haşim Efendi'nin imtihan yapıldıktan sonra uhdesine tevcihine dair arzı üzerine karara bağlanmıştır. (2 Rebiülevvel 1311/13 Eylül 1893).¹⁶

Muhtemelen aynı işlem Sultan Selim türbesi vazifeleri için de yapılmış olacak ki 1313/1896 yılından itibaren türbe vazifelilerinin yevmiyeleri muhasebe kayıtlarına yansıtılmaya başlanmıştır. Buna göre Sultan Selim türbesinde görev yapan Yasin-hân, Tebâreke-hân ve Amme-hâna yıllık 480'er guruş; Siyavuş Paşa türbesinde görevli aşir-hân için de yine 480'er guruş vazifeleri ödenmiştir.¹⁷ Bununla beraber bizzat vâkıfenin türbesinde görevlendirilecek cüz-hân cihetinin 1318/1903¹⁸ten önce bir müddet ihmal edildiği görülmektedir. 15 cüz-hânın her birine aylık 8 guruşdan yıllık 1440 guruş bu yıldan itibaren yeniden ödenmeye başlanmıştır. 1324/1908¹⁹ yılında ise bu ücretin muhasebedeki yıllık toplamı 960 guruşa yükselmiştir. Buna

.....

15 VGMA, Haremeyn Muhasebesi Defteri (*HMH.d.*), 1829/22-23, 15, 60-61, 64-65, 70,71 vd.

16 VGMA, Defteri, 957/201.

17 VGMA, *HMH.d.*, 1829/22.

18 VGMA, *HMH.d.*, 1829/15.

19 VGMA, *HMH.d.*, 1829/65.

göre cüzhan sayısı 10'a inmiş ve her birinin aylıkları da 80 guraşa çıkarılmış oluyordu. Vakıf bir cüz ve duâgû vakfî olmasına rağmen bu görevler 19. Yüzyılda hakkıyla yerine getirilmemiş ve vâkıfenin vakfına hâlel getirilmiştir.

Mevkûfat

Vasiyet niteliğinde olan vakfiyesine göre kendisine temlik edilmiş mukataa gelirinden Edirnekapı'da bir sıbyan mektebi; akliye ve nakliye bilimlerinin okutulacağı, bir derslik ve onbeş hücreden oluşan bir medrese; fukara ve yolcuların yemek yiyip konaklayabilecekleri imaret, ahır ve kervansaray; bir taş köprü ve ona bağlı yollara kaldırım (döşeme); çeşme ve çeşmeye ait suyolları inşa edilecek ve vakfın iradı buralarda görev yapacak vazifelilere ve binaların diğer gider ve tamiratlarına sarf edilecekti.

Fatma Sultan'ın vakfının mevkufâtı başlangıçta sadece kendisine temlik edilen paşmaklık arazinin gelirlerinden oluşmaktadır ki o tarihte (H.998) toplam 29.000 akçadan ibarettir. Tamamı Yanya sancağında olmak üzere, ona bağlı Kurunduz/Kurundus nahiyesinde karye-i Riha 10 bin akça; Yanya nahiyesinde karye-i Kapulasına 3500 akça; Karye-i Bire 2900 akça; Karye-i Bizdun 3600 akça; Karye-i Pesin'den 9000 akça gelir bağlanmaktadır.

Bu tür temlik arazilerin bütün tasarruf hakkı temlik edilen kişiye aittir. Şöyle ki, gerek araziden alınan vergiler gerekse reâyâ ve konargöçerlerin kendileri ve hayvanları için ödedikleri vergileri mülk sahibi tasarruf eder. İspence, öşür ve haraç gibi şer'i resimlerin yanı sıra rüsûm-ı örfiye kabilinden olan vergiler²⁰ tasarruf etme hakkına sahiptirler.

Fatma Sultan bu tasarruflarını vakfına mevkufat olarak kaydet-tirmiş, diğer bir ifadeyle sadece bu gelirlerini vakfa bağlamıştır. Bu yönüyle vakıf, mahiyeti bakımından hayrî, fakat mülkiyeti bakımından irsâdî (gayri sahih) vakıf gurubuna dahil edilebilir.²¹

.....

20 Beytûlmâl-ı hassa ve ammesiyile, reâyâ ve evlâd-ı reâyâsının; haymâne ve evlâd-ı haymânesinin ispençe ve haraçları ile resm-i gevare, resm-i çift, resm-i asiyyâb, resm-i cürm ü cinâyet, resm-i arûsânesiyile; mâl-ı mefkûd ve gaibeyle; kul ve cariyesiyle; ağnâm-ı ve deştibâni, bad-ı hevâ, yave kaçgûn ve tayyârâtı dahil bütün şer'î ve örfi gelirleri.

21 İrsâdî vakıfların hukuki analizi için bkz. Ahmet Akgündüz, "İrsâdî Vakıf", *DİA*,

Tevliyet, Nezaret ve Evlâd-ı Vakıfe

Vakfının hukuki işlemlerini yürütmesi için ise eşi Siyavuş Paşa'yı vekil-i mutlak tayin etmiştir. O da Fatma -Sultan'a vekâleten vakfı tescil ettirmiştir. Tescil tarihi Cemaziyelahir 998/Nisan 1590'dır. İlk vakfiyenin sonunda bu tarih kayıtlıdır. Birinci belgede vakfin kuruluş amacını; mevkufâtını ve mevkufâtın bağlanacağı cihetleri; mütevellinin tayin şartları; yaptırmak istediği eserlerle özellikleri ayrıntılı olarak verilmiştir. Sonradan düzenlenen İkinci belge tarihsiz olup, türbeler ile mektep ve medresede hizmet veren vazifelileri ve onların alacağı yevmiyeler düzenlenmiştir.

Vakfiyesinde adı geçen binalardan medrese ve mektebin yaptırıldığını kesin olarak bilinmektedir. Vakfa ait evrak ve muhasebe defterleri, bu hayratların vazifelilerine yapılan harcamaları (cihetler) takip etmeye olanak sağlamakla birlikte, bu defterlerdeki muhasebe bilançolarında cami, köprü, çeşme, yol ve suyollarına dair bir ödeme kaydı bulunmamaktadır.

Bu durumda, Fatma Sultan'ın vakfiyesi/vasiyetinin tam anlamıyla yerine getirilemediği akla gelmektedir. Belki de ani ölümü onun eserleri inşa ettirmesine engel oldu. Vakfin tescil tarihi olan Nisan 1590'dan çok kısa bir süre sonra Haziran 1590'da vefat etmiş olması bir bakıma bu düşünceyi doğruluyor. Diğer taraftan Siyavuş Paşa eşi Fatma Sultan'ın vefatından 12 yıl sonra 1602'de vefat etmiştir. Buna rağmen sadece mektep ve medreseyi inşa ettirmiştir. Bazı cihetlerin

.....

2000, XXII, s. 448-450. Osmanlı'da temlik araziler ve bu arazilerin vakıflaştırılması hakkında bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Türk-İslam Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller: Malikâne-Divânî Sistemi" *Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler* (İstanbul: Gözlem Yayınları, 1980) I, s. 151-208; Barkan, "Türk-İslam Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller: Mülk Topraklar ve Sultanların Temlik Hakkı", *Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler* (İstanbul: Gözlem Yayınları, 1980) I, s. 231-247; Barkan, "Osmanlı Devrinin 'Eşküncülü Mülkler'i veya Mülk Timarlar'ı Hakkında Notlar", *Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler* (İstanbul: Gözlem Yayınları, 1980) I, s. 897-904; Mehmet Genç, "Malikâne-Divânî", *DİA*, 2003, XXVII, s. 518-519. Devlet adamlarına tahsis edilen temlik arazilerin vakfa dönüştürülmesi hakkında tartışmalar hakkında bkz. Oktay Özel, "Limits Of The Almighty: Mehmed II's 'Land Reform' Revisited", *JESHO*, 42/2 (1999), s. 226-246.

dahi bir aralık ihmal edilmesi vakfın doğru düzgün idare edilmediğini göstermektedir.

Fatma Sultan ilk başta Mustafa Bey adında birini vakıflarına mütevellî tayin etmiştir. Mustafa Bey'den sonra, isterlerse zevci Siyavuş Paşa ve sonra çocuklarının ve çocuklarının çocuklarının ve onların neslinden gelenlerin, soyu kesilinceye kadar tevliyeti üzerlerine alabileceklerini şartları arasına koymuştu. "...*evlâdım ve evlâd-ı evlâdım ve evlâd-ı evlâd-ı evlâd-ı evlâdım ilel-inkırâz neslen ba'de nesl tasarruf edeler*" Eğer bizzat yapmak istemezlerse kendilerinin güvendikleri, imanına itimat ettikleri; vakfa ihanet etmeyecek, vakıf işlerinde mâhir ve vakfın gelirlerinin tahsil edip, vakfiyede belirlenen yerlere doğru şekilde sarf edebilen birine tevliyeti tevcih edebilirlerdi. "... *mikdar vazife-i tevliyet edüb vakf-ı mezbûr üzerine mütevellî nasb edeler ve minba'd mütevellî olanlar ol-mikdar vazifeye mutasarrıf olalar ve dahi ve cem'-i umûr-ı vakfi kitâbete kâdir lazımlı oldukça dahil ve hâriç muhasebesini edâda mâhir olub vakfa müteallik külli ve cüz'i ne ise.*" Vakfi idare edenler tarafından, vakfa vazifeli olmak üzere işinde ehil bir kâtip ve câbi atanacaktır.²²

Vakfın tevliyetini tayin eden Fatma Sultan nezaretine dair açık bir şart koymamışken, 18. yy'da vakfın tevliyeti, nezareti ve kitâbeti evlâd-ı vâkifinin elindedir. 1138-39 (1726-1727) yılında evlâddan Mehmed'in bu görevi yürüttüğünü görmekteyiz. Aynı tarihte vakfın tevliyeti ise yine evlâddan Rukiye Hanım tarafından tasarruf edilmekteydi. Yine evlâddan olan Yakub Bey/Paşa ise vakfın kâtibliği vazifesini deruhte ediyordu.²³

Zâbitân-ı vakf: 1 Şevval 1138-29 Ramazan 1139²⁴ ila 1 Receb 1169-29 Cemaziyelahir 1170²⁵

.....

22 Vakfiye, vr. 393a.

23 BOA, *D.HMH.FS.d.*, 21904.

24 BOA, *D.HMH.FS.d.*, 21904. Tarihler: 1 Şevval 1138-29 Ramazan 1139 (2 Haziran 1726-20 Mayıs 1727).

25 BOA, Evkaf Haremeyn Muhasebeciliği Defteri (*EV.HMH.d.*), 5050. Tarihler: 1 Receb 1169-29 Cemaziyelahir 1170 (1 Nisan 1756-21 Mart 1757).

FATMA SULTAN'IN İSTANBUL'DAKİ HAYRATI VE VAKIFLARI

Muhasebe Yılı	Nazır-ı Vakf	Mütevelli	Kâtib	Câbi
H.1138-1139	Mehmed Bey	Rukiye Hanım	Yakub Bey	Mustafa Halife
Yevmiye/akça	20	50	15	8
H.1169-1170	Abdülkerim	Emine Hanım ve Hadice Hanım duhterân-ı Abdülhafız Bey ve Fatıma Hanım binti Yakub Paşa	Resul Ağa	Mehmed Halife bin Mustafa
Yevmiye/akça	20	50	15	8
Yıllık Toplam	Günlük 93 akça Senelik 33.480 akça			

Dikkati çeken diğer bir unsur da vakfın tevliyetinin başlangıçta evladdan kadınlar tarafından tasarruf ediliyor olmasıdır. Buna ilaveten vakıf evladının vazifeleri tevliyetten ibaret değildi; ayrıca kendileri vakıf fazlasından (zevâidden) pay alıyorlardı. Oysa ki vakfiyeye göre vakıf kurucu zevaidi doğrudan evladına şart etmeyip, ailenin hizmetinde çalışan kadın erkek çeşitli şahıslara bağlamış fakat bunlar öldükten sonraya ait kesin bir hüküm koymamıştı:

Vakfın zevaidinden (fazlası) verilmek üzere mürtezika cihetlerini de düzenleyen Fatma sultan validesine günlük 60 akça; oğlu Ahmed Bey'in dayesi Aişe Hatuna 24 akça; diğer oğlu Mustafa Bey'in dayesi olan Zahide Hatun'a 24 akça; Nisa Gül-i ahmer bolaya (amcasının karısı) 5 akça; mutemed Haydar Ağa'ya 5 akça; Sultan'ın oğullarının hocası Kâtib Ali Bey'e 30 akça; iki emektarından biri olan Hafız Mehmed'e 10 akça; atayıkından Rabia Hatun'a 5 akça vazife verilmesini şarta bağlamaktadır.²⁶

İlerleyen yıllarda, sultanın belirlediği zevâid cihetlerini alanlar ölünce, bu vazifelerin kime intikal edeceğine dair bir hüküm bulunmamaktadır. Diğer taraftan yine vakfiyeye göre sadece vakfın tevliyeti evlada meşrut iken ve vakıf fazlasının doğrudan evladına tahsis edildiğine dair de bir ibare bulunmamasına rağmen zamanla zevâid

.....

²⁶ Zeyl-i Vakfiye, 296b.

cihetleri evlâd-ı vâkıfeye intikal ettirilmiştir. Üstelik de vakıf fazlasının evlada hangi oranlarda pay edileceğine dair bir kural da yoktur.

Bu şekilde vakıf kurucunun evladı, hem vakıf fazlasından pay alıyor hem de vakıf idaresinde bulunarak vakfiyede belirlenen vazife/ yevmiyeyi tasarruf ediyorlardı. 1138-1139 muhasebesinde tevliyeti tasarruf eden evladdan Rukiye Hanım'a 50 akça tevliyete ilaveten vakıf fazlasından da 25 akça ödeniyordu. Aynı durum nazır Mehmed Bey ve kâtip Yakub Bey [sonradan paşa ve Halep valisi] için de geçerlidir. 1169-1170 yılına gelindiğinde eski müteveliye Rukiye Hanım'ın artık hayatta olmadığını ve tevliyetin üç hisse halinde, evladdan Emine, Hadice ve Fatıma hanımların müştereken uhdesinde bulunduğu görülmektedir. Vakıf idarecilerinin vazifeleri sabit ödemeler kabilinden olduğu için yıllar içinde değişmeden devam ediyordu. Zâbitân-ı vâkıfe vazifeleri toplam günlük 93, yıllık 33.480 akça tutuyordu.

Adı geçen vâkıfe evlatları aynı zamanda Fatma Sultan'ın eşi Siyavuş Paşa vakfı kayıtlarına göre vakıfta idari kadrosunda yer aldıkları gibi, bu karşılık kendilerine çeşitli miktarlarda ödenek de verilmektedir. Abdülkadir ve Abdülhalim Bey yine aynı kayıтта yer alan Mehmed Bey'in oğullarıdır. Rukiye Hanım Abdülhalim Bey'in kızı; Mehmed Derviş Bey, Abdülkerim Bey'in oğlu; Nefise Hanım ise Abdülkadir Bey'in torunudur.²⁷ 50 yıllık zaman diliminde bu şahıslardan en az dördü aynı zamanlarda hayattaysalar da her dönemde aldıkları yevmiyeler farklıdır. Bu farklılık nesilde (batın) ve ekberiyette (yaş) öncelik ve sonralıkla alakalıdır.

.....

²⁷ VGMA, Evkaf-ı Hümayun Müfettişlik Mahkemesi Şeriye Sicilleri (EHMM, ŞS), Defter, 226/85-86. Siyavuş Paşa ve Vakıfları adlı çalışma yayın aşamasındadır.

FATMA SULTAN'IN İSTANBUL'DAKİ HAYRATI VE VAKIFLARI

<i>1121/1709-1710 Siyavuş Paşa Vakfı Evladına Ödenen¹</i>		<i>1138-1139/1726-1727 Vâzife-i Evlâdân-ı Vâkıfe Fatma Sultan²</i>		<i>1169-1170/1756-1757 Vâzife-i Evlâdân-ı vâkıfe Fatma Sultan³</i>	
Evlad	Yevmiye	Evlad	Yevmiye/ Akça	Evlad	Yevmiye /Akça
Mehmed Bey	10	Mehmed Bey	20	Mehmed Bey	20
Abdülkadir	10	Abdülkadir Bey	15	Abdülkadir Bey	10
Abdülhalim	5	Abdülhalim Bey	15	Abdülhalim Bey	5
Hümaşah	9	Hümaşah Hanım	5	Hümâşah Hanım	5
Mehmed Derviş	11	Aişe Hanım	25	Aişe Hanım	10
Abdullah	5	Nefise Hanım	25	Nefise Hanım	10
İbrahim	5			Aişe Hanım	15
Ahmed	4			Nefise Hanım	15
Rabia	5	Rukiye Hanım	25	Fatma Hanım bint Yakub Paşa	15
		Yakub Bey/ Paşa	15	Hadice Hanım ve Emine Hanım Hafidân-ı Abdülhafız Bey	10[x2]
				Hadice Hanım ve Emine Hanım benât-ı Abdülhafız Bey	15
				Emine bint Molla Yusuf	6
				Arife bint Hacı İsmail	4
				Abdül[...] Bey	5
9 kişi	64	8 kişi	145	16 kişi	155
Yıllık /akça	23040	Yıllık /akça	52.200		55.800

.....

28 BOA, *EV.HMH.d.*, 1580.

29 BOA, *D.HMH.FS.d.*, 21904.

30 BOA, *EV.HMH.d.*, 5050.

1726-1727 yıllık muhasebe bilançosunda 8 nefer vâkife evlâdı bulunuyorken bu sayının 1169-1170 bilançosunda artarak iki katına yükseldiği görülmektedir. Birinci muhasebeye göre 8 nefere ödenen yıllık 52.200 akçanın 48.810 akçası ödenebilmiş, 3.390 akça bakiye, bir sonraki yıla devredilmiştir. 1169-1170 muhasebe yılında 16 nefer evlad-ı vâkîfeye ise vakıf fazlasından 55.800 akça vazife ödemesi yapılmıştır. İki muhasebe dönemi arasında geçen 30 yıllık zamanda vakıftan vazife alan evladdan bazıları hayattayken, vefat edenlerin vazifeleri onların çocuklarına ve torunlarına intikal etmiştir. Mesela Mehmed, Abdülkadir ve Abdülhalim ile Hümaşah, Aişe ve Nefise isimleri iki dönemde de yer almasına rağmen, bazı isimlerin aldığı vazife miktarında farklılık vardır. Yakub Bey/Paşa'nın vazifesini ikinci dönemde kızı Fatma almaya başlamıştır ve aynı miktarda ödeme yapılmıştır. İkinci dönemde Aişe ve Nefise isimleri iki defa yazılmışken, birinde 10'ar akça; ikinci de 15'er akça toplam kişi başına 25'er akça aldıkları görülmektedir. Bu durum akla iki ihtimal getirmektedir. Birinci ve en kuvvetli ihtimal, bunlar 1138-1139 muhasebe yılındaki kişilerdir ve 1756-1757 muhasebesinde vazifelerini 10+15=25 akça hesabıyla, iki kalemde almışlardır. İkinci ihtimal ise 1169-1170 muhasebesinde 10'ar akça ödenen Aişe ve Nefise hanımlar ile 15'er akça ödenenler farklı kişilerdir.³¹

Vakıf evlatlarının yevmiyelerinin neye göre belirlendiği tam olarak bilinmemekle birlikte "batında evvel" (nesilde önce) olmanın esas alındığını kabul etmek yanlış olmasa gerek.

19 yüzyılın hemen başında H. 1219/1804-1805 tarihinde tevliyetin evladdan Mustafa Asım Bey'e tevcih edildiği görülmektedir.³² Başka bir Mustafa Bey ise 1 Kanunevvel 1268/13 Aralık 1852 tarihinden itibaren 29 Şubat 1291/12 Mart 1876'ya kadar Aralıksız 22 sene tevliyeti tasarruf etmiştir.³³

4 Cemaziyevvel 1208/8 Aralık 1793 tarihinden itibaren tevliyetin yine evladdan İsmet Hanım'a intikal ettiğini görüyoruz;³⁴ İsmet

.....

31 BOA, *D.HMH.FS.d.*, 21904; BOA, *EV.HMH.d.*, 5050.

32 BOA, Evkaf Mektubi Kalemi (EV. MKT), 2688/48.

33 VGMA, Fihrist Defteri, 1827, s. 128.

34 BOA, Evkaf Sergi Halifeliği (EV. SRG), 237; Evkaf Muhasebesi (EV. HMH), 5/73.

Hanım bu görevi 1839 senesi sonuna kadar aralıksız sürdürmekle beraber³⁵ İsmet Hanım zamanında tevliyet cihetine ödenen maaş 209 guruş 13 paradır. 4 Şubat 1254/16 Şubat 1840 tarihinde bir ara evladdan Nefise Hanım mütevelliyeye olduysa da³⁶ bir yıl sonra tevliyet yeniden İsmet Hanım'ın uhdesine geçti.³⁷ Rumî 1258/Mart 1843 yılına gelindiğinde dahi, İsmet Hanım'ın hala bu görevde bulunduğu tespit edilmiştir.³⁸

Vakfın son iki mütevellisinden biri evladdan Mustafa Bey 1885-1900 yılları arasında on beş sene;³⁹ Ömer Naşid Bey ise 12 Şaban 1319/24 Kasım 1901 tarihinden 1910 yılına kadar on yıl⁴⁰ tevliyeti tasarruf etmişlerdi.

Hayrat: Medrese ve Mektep

Siyavuş Paşa-yı Sultanî adıyla da bilinen Fatma Sultan Medresesi, zannedildiği gibi Siyavuş Paşa vakfına değil, Fatma Sultan vakfına bağlıdır ve oradan finanse edilmektedir.⁴¹ Fatma Sultan vakfiyesinde İstanbul'da aklî ve naklî bilimlerin okutulacağı bir derslik ve 13 odalı (hücre) olarak bir medrese inşa edilmesini şart etmiştir.

.....

35 BOA, EV. SRG, 139/93. 28 Şubat 1253/12 Mart 1839. BOA, Evkaf Haremeyn Muhasebesi Sergi (EV. HMH.SRG), 44/48; 29 Kânun-ı sâni 1253 /10 Şubat 1839; BOA, EV. SRG. 135/128.

36 BOA, EV. SRG, 62/135

37 29 Safer 1255/14 Mayıs 1839. BOA, EV. SRG, 146/143; BOA, EV.SRG, 189/50; BOA, EV.HMH. 93/82; BOA, EV. SRG, 194/152.

38 BOA, EV. SRG, 257/72.

39 VGMA, *HMH.d.*, 1829, s. 22, 38, 66-72.

40 BOA (Evkaf Mektubi Kalemi Cihat Kalemi (EV.MKT.CHT), 589/94; Günlük 8 akçe câbîlik ve 15 akçe kitabet vazifesi evladdan Mehmed İzzet Efendiye; tevliyet ise yine evladdan Ömer Naşid Bey'e tevcih edildi (BOA, EV.MKT.CHT, 879/40; 509/183). Keza VGMA, *HMH.d.*, 1829, s. 15, 49, 64, 65.

41 "...Mahsûlât-ı evkâf-ı türbe-i şerîf ve medrese-i münîf-i merhûm ve mağfûrunlehâ Fatma Sultan tâbe serâhâ binti Sultan Selim Hân tâbe serâh der-İstanbul..." (gurre-i Receb 1169'den gayet-i Cemaziyelahir 1170'e kadar olan Muhasebe defteri BOA, *EV.HMH.d.* 5050); "...Mahsûlât-ı evkâf-ı türbe-i şerîf ve medrese-i lâtif-i merhûme ve mağfûrunlehâ Fatma Sultan tâbe-serâhâ binti Sultan Selim Hân tâbe-serâh der-İstanbul..." (gurre-i Şevval 1138'den gayet-i Ramazan 1139'a kadar olan muhasebe defteri BOA, *D.HMH.FS.d.* 21904).

Medresenin müderrisine 50 akça ve cihete iâne 8 akça; ferraşa günlük 2; medresede eğitim alan her talebeye dörder akça olmak üzere, toplam 52 akça vazife tayin edilmektedir.⁴² Medrese ancak ölümünden sonra eşi Siyavuş Paşa tarafından iki katlı olarak yaptırılmıştır. Günümüzde Süleymaniye’de Müftülük ile Mimar Sinan türbesi arasından inen Fetva Yokuşu’nun solunda bulunan Odun kapısı yokuşunda Devoğlu Çeşmesi ve Hoca Hamza Mescidi’nin karşısındadır.⁴³ Dönemin kayıtlarında bu mahallin bazen Hoca/Hacı Hamza Mahallesi olarak,⁴⁴ bazen de medresenin dahi Hoca Hamza Medresesi adıyla anılması yüzünden Hoca Hamza Mescidi’yle karıştırılmaktadır.⁴⁵ Arşiv vesikalarındaki adres tarifleri için kullanılan “İstanbul’da Siyavuş Paşa sarayı nezdinde ve İpsala’da vâki merhum Hoca Hamza Mescid-i şerifi...” ifadesi de bu karışıklığa sebep olmuş olmalıdır.⁴⁶ Bu cümleden olarak bazı vesikalarda ise çeşmeye ve yokuşun ismine izafeten “Devoğlu Medresesi” diye de anılmaktadır.⁴⁷

Tarihsiz bir arşiv kaydına göre o sırada 14 hücreli olan medresede 13 öğrenci bulunuyordu. Mimar Sinan’ın eserlerinden olan, Süleymaniye’deki Siyavuş Paşa sarayının aşağısına inşa edilen medresenin mimarının kim olduğu bilinmemekle birlikte Davud Ağa tarafından inşa edildiği tahmin edilmektedir.⁴⁸

.....

42 Vakfiye: VGMA, 732, s. 295, sıra 254.

43 Mübahât Kütükoğlu, *1869’da Faal İstanbul Medreseleri* (İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1977), s. 100; Zeynep Ahunbay, “Siyavuş Paşa Medresesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, VII, s. 20

44 “...Mahmiye-i İstanbul’da Siyavuş Paşa Sarayı kurbûnda Hacı Hamza mahallesinde vâki” (*İstanbul Kadı Sicilleri Rumeli Sicilleri Rumeli Sadâreti Mahkemesi 56 Numaralı Sicil (H. 1042-1043 / M. 1633)*, Haz. Sabri Atay-Rasim Erol; proje yönetmeni M. Akif Aydın; ed. Coşkun Yılmaz (İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2011), s. 154.

45 Ahunbay, “Siyavuş Paşa Medresesi”, s. 20.

46 BOA, Cevdet Evkaf (C. EV.), 96/4778. 5 Rebiülevvel 1207/21 Ekim 1792; C. EV. 136/6767. 29 Muharrem 1212/24 Temmuz 1797.

47 Şurâ-yı Devlet (ŞD), 150/101, 14 Receb 1318/7 Kasım 1900; BOA, Dahiliye Mektubi Kalemi (DH. MKT.), 2385/112, 10 Rebiülahir 1318/7 Ağustos 1900. BOA, İradeler Meclis-i Vâlâ (İ.MV), 293/11770, 24 Rebiülevvel 1270/25 Aralık 1853.

48 Ahunbay, “Siyavuş Paşa Medresesi”, s. 20.

Baltacı'ya göre medrese paye bakımından 1582-1590 yıllarında 50'lili olarak görünmesine rağmen 1582'de Kefevî Hüseyin Efendi'ye 40 akçaya indirilerek tevcih edilmiştir.⁴⁹ Ancak bu tarihlerde medrese henüz inşa dahi edilmemişti. Medresenin yapım tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte vakfiyenin tescil edildiği 1590 yılından sonra olması icap eder. Buna ilaveten zeyl-i vakfiyede medrese ve mektepte vazife /cihet yevmiyeleri düzenlendiğine göre iki vakfiyenin düzenlenmesi arasında geçen sürede inşa edilmiş olmalıdır. Bu yargıya varılmasının sebebi, birinci vakfiyenin, medresede (hayratta) vazife alacakların yevmiyelerini düzenlememiş ve genel bir vasiyet niteliğinde olmasıdır. İlave olarak başka bir kaynakta ilk müderrisin atama tarihinin 999/1591 olarak kaydedilmesi de bu savı güçlendirmektedir.⁵⁰ Bu da birinci vakfiyenin düzenlenmesinden itibaren bir yıl içinde medrese inşaatının tamamlanması anlamına gelmektedir. Görev yapan müderrislerin listesi:⁵¹

.....

49 Cahid Baltacı, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, II (İstanbul: İFAV Yayınları, 2005), s. 686. Krş. Kâtip Çelebi, *Fezleke*, Haz. Zeynep Aycibin (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2016), I, s. 235.

50 Zeynep Ahunbay, "Siyavuş Paşa Medresesi", s. 20.

51 Baltacı, *XV. ve XVI. Asırlarda*, I, 499; II, s. 669; 671; 686; 809; Namık Açıkgöz, "Riyâzi", *DİA*, 2008, XXXV, s. 144; Mehmet İpşirli, "Minkârizâde Yahya Efendi", *DİA*, 2005, XXX, s. 114; Mahmut Kaplan, "Şuara Tezkirelerine Göre Üsküdar Şairleri", *Üsküdar Sempozyumu* (Üsküdar Belediyesi Yayınları: İstanbul, 2004), I, cilt II, s. 248; BOA, Ali Emiri Sultan Mehmed IV (AE.SMMD.IV), 103/11991; Çelebizade İsmail Asım Efendi, Raşid Mehmed Efendi, *Tarib-i Raşid ve Zeyli*, Haz. Abdülkadir Özcan vd. (İstanbul: Klasik Yayınları, 2013), II, s. 976; BOA., Ali Emiri Sultan Mahmud I (AE.SMHD.I), 52/3206, 18 Rebiülevvel 1144/20 Eylül 1731; BOA, AE.SMHD.I.117/8521. 29 Zilhicce 1166/27 Ekim 1753; BOA, İbnülemin Tevcihat (İE.TCT), 4/450; BOA, AE.SMHD.I., 52/3206; BOA, AE.SMHD.I.117/8521. 29 Zilhicce 1166/18 Ekim 1656; BOA, İE.TCT, 4/450; BOA (Yıldız Perakende Evrakı Sadaret Maruzatı (Y.PRK.A), 11/43.

OSMANLI İSTANBULU VII

Müderris	Atama yılı	Derecesi
Kefevî Mehmed Efendi	999/1591	50'li-
Geylânî Mehmed Efendi	1000	50'li
Sarı Hoca Mehmed Efendi	1002/1593-1595	
Emir Ali Efendi	1004/1595-1596	
Köse Mahmud Efendi	1007/1598-1599	
Tulumcu Hüsam Efendi	1008/1599-1600	
Mehmed Sadık Efendi	1010/1601-1602	
Riyazî Mehmed	1602/1603 (tahmini)	
Minkârîzâde Yahya Efendi	Receb 1055/Eylül 1645	
Haşimîzâde/Yetimî (Ö.1665)	1650'ler olmalı	
Esad Efendizade Seyyid Ebussuud Efendi	13 B 1075/30 Ocak 1665	
Selim Efendi	1717-1718?	2'nci 60'lı
Sadeddin Efendi	Gidişi: 2 S 1145/25 Temmuz 1732	2'nci 60'lı
Hocazade es-Seyyid Mehmed Said Efendi	1166/1753 (mevcut)	Rütbe artışı
Ahmed Efendi	29 Z 1255/4 Mart 1840	
Yozgadi Ahmed Vasfi Efendi	25 L 1314/29 Mart 1897	

1869 yılında 57 mevcuduyla faal olan medresede, 2 mezun, 1 celâl, 2 tasavvurât, 1 Fenarî, 26 Kafiye, 24 izhar, 1 sarf dersi alan öğrenci bulunuyordu.⁵² H. 1310/1892'de hala faal olduğunu, medresenin altının bargirci esnafı tarafından işgal edilip ahır haline getirilmesiyle ortaya çıkan şikâyetten öğreniyoruz. Hayvanların sebep olduğu gü-rültü ve çevre kirliliğinden rahatsız olan talebeler ve ahali durumu devlet yetkililerine şikâyet edince, Şehremaneti ve Sıhhiye Nezareti duruma el koymuştu.⁵³

.....

52 Kütükoğlu, *1869'da Faal İstanbul Medreseleri*, s. 100 vd.

53 BOA (Bab-ı Âli Evrak Odası), BEO, 101/7543 16 Rebiülahir 1310/6 Kasım 1892; BOA, DH.MKT. 2385/112, 10 Rebiülahir 1318 /7 Ağustos 1900.

1138-1139/1726-1727 senelerinde medresede vazife alan müderris (Mevlâna Efendi) ve halifesine günlük toplam 120; ferraşa ise iki akça ödeme yapılmaktaydı. 1169-1170/1757 tarihlerinde ise vazifelilere ödenen meblağın toplamı verildiğinden müderris ve halifesinin vazifelerinin ne kadar olduğunu tespit etmek mümkün olmadı.⁵⁴

İstanbul'da Eğrikapı yakınında bina olunan sıbyan mektebinde görev alacak muallimin yevmiyesi sekiz, ona eğitim-öğretim faaliyetlerinde yardımcı olarak tayin olunacak halifesinininki ise altı akçadır. Buradaki öğrencilerin ihtiyaçları doğrultusunda lazım oldukça kalıçe ve buribaya (hasır) ile kışlık ısınma gereksinimleri için 20 çeki odun; her Ramazan ayının sonuna doğru birer don ve gömlekle (kapama), arakiye ve papuç bahası olarak 150 sikke ayrılmaktadır. Çocuklar için mektebe su götürün sakaya bir akça yevmiye verilmektedir.

1138-1139/1726-1727 tarihinde mektebin, vakfiyede belirtilen yevmiyelerle vazife alan eğitim kadrosunda Abdülfettâh hoca, Hafız Mehmed halife ve Mustafa saka bulunmaktadır. Mektepte bu tarihlerde eğitim gören çocuklara kışlık kömür bahası olarak 255, melbûsât (kapama) bahası adı altında giyecek ihtiyaçları için 2080, toplam 2335 akça ödenmişti.⁵⁵ 1169-1170/1756-1757 yıllarına gelindiğinde ise bu türden ödeme miktarının arttığı görülmektedir. Buna göre söz konusu tarihte kapama bahası 4000 ve kömür bahası 660 akça olmak üzere öğrencilerin giderleri toplam 4660 akçadır.^{56.57}

Haremeyn Evkafına/Surreye Tahsisat

Fatma Sultan vakfı yarî zürri (yarî evlatlık) bir vakıf olması hasebiyle, varidatının 1000 gurusunu her yıl verilmek üzere, Haremeyn eş-Şerifeyn vakıflarına tahsis etmişti. Bu tahsisat, her sene diğerleriyle beraber surre alayıyla ilgili yerlere gönderilmekteydi: Buna göre Mekke-i Mükerrreme'de her gün bir sure-i Tebâreke okuyana ayda bir sikke-i hasene (altın para); Kudüs-i Mukaddese'de bir sure-i Yasin tilavet edene ayda bir sikke-i hasene; Mekke-i Mükerrreme'de

.....

54 BOA, *D.HMH.FS.d.*, 21904, vr. 2.

55 BOA, *D.HMH.FS.d.*, 21904, vr. 2.

56 BOA, *D.HMH.FS.d.*, 21904, vr. 2.

57 BOA, *EV.HMH.d.*, 5050, vr. 2.

Fecr namazından sonra birer hatm-i şerif okuyan 30 kişiyle, noktacı ve sermahfile her sene toplam 500 sikke-i hasene; Medine-i Münevver'e'de Fecr namazından sonra bir hatm-i şerif okuyacak 30 kişiyle noktacı ve ser-mahfile her sene toplam 500 sikke-i hasene; Medine-i Münevver'e'de öğle namazından sonra okunacak hatm-i şerif için 30 kişiyle sermahfil ve noktacıya her sene 500 sikke-i hasene; Şam-ı şerif'de hatm-i şerif okuyacak 30 kişiyle noktacı ve ser-mahfile her sene 500 sikke-i hasene; yine Şam-ı şerif'de bulunan Yahya Peygamber türbesinde her gün bir Aşr-ı şerif okuyana da ayda bir sikke vazife tahsis edilmektedir.

Manevi mahiyetinin önemine binaen Haremeyn ödemesi olan 1000 guruş vakıf kurulduğundan itibaren aksamadan ödenmeye devam edilmiştir. H.1138-1139 dönemine ait bir yıllık muhasebeye göre toplam 120.094 akça (1000,5 guruş),⁵⁸ H.1169-1170 muhasebe döneminde ise 120.060 akça⁵⁹ haremeynü'ş-şerifeyn hazinesine teslim edilmiştir. R.1295-1325 yılları arasındaki 31 yıllık dönemi kapsayan muhasebe kayıtlarına göre Haremeyn-i Şerifeyn ödemesi yıllık 1000 guruş olarak gönderilmeye devam edilmektedir.⁶⁰

Evkaf Nezareti Kurulduktan Sonra Vakıf ve Hayratının Durumları

Evkaf Nezareti kurulduktan (1826) sonra 1834 yılının ortalarından itibaren mütevellileri ve muhasebecileri var olan vakıfların mütevellilerine vakfiyeye uygun bir maaş tahsis edilerek, bu tür vakıflar da nezarete bağlanmaya başlanmıştır.⁶¹ Evkaf teşkilatlanması tamamlanınca bütün vakıfların idaresinde ve buna bağlı olarak muhasebe işlemlerinde pek çok değişiklikler meydana geldi. Özellikle tevliyeti evlada meşrut (zürri) vakıflarda ve vakfın gelir kaynağının mukataa (öşür vb) olduğu durumlarda vakıflar bundan daha çok etkileniyordu.

.....

58 BOA, *D.HMH.FS.d.*, 21904, vr. 3, 7.

59 BOA, *EV.HMH.d.*, 5050, vr. 2.

60 VGMA, *HMH.d.*, 1829/22-23, 1829/15, 1829/60-61, 1829/64-65, 1829/70,71 vd.

61 Nazif Öztürk, "Evkaf-ı Hümayun Nezareti", *DİA*, 1995, XI, s. 523.

Fatma Sultan vakfının mevkûfatı sadece Yanya Göl mukataasına dayanıyordu. Dolayısıyla arazi kanunlarının yenilenmesinden vakfın arazileri de etkilendi. Tanzimat'dan sonra hızla, vakıf köy ve mezra aşarı ile mukataa bedellerinin tahsili işinin maliyeye devredilmesi, tahsilat mukabelesinde yapılan kesintilerin sürekli artırılması; ilerleyen tarihlerde vakıf fazlalarının tamamına el konulması; toplam gelirin %15'inin tecil edilmesi gibi uygulamalarla vakıf parasının Maliye Hazinesi'nde tutulması vakıfları zor durumda bırakıyordu. Hatta muayyen giderlerinin dahi karşılanamamasına sebep oluyordu. Vakıfların gelirlerinden bir kısmının devletin diğer sektörlerine aktarılması (muhassasat/mürettebat) ve daha sonra miri hazine ile vakıflar arasında olan alacak ve borçların karşılıklı ibra edilmesi usulü vakıfların borç yükünü artırmakla, birlikte müteveli gelirleri azalmaya başladı. Bütün bu uygulamaların bir sonucu olarak mevcut giderlerin karşılanamamasından dolayı vakıf eserleri harap olmuş, vakıf hizmetleri durma noktasına gelmiştir.⁶²

Buna göre Fatma Sultan vakfının mukataası da başlangıçta diğer benzer vakıflar gibi iltizam usulüyle tahsil ediliyordu. Vakıfların idaresinde başlatılan yeni uygulamalarla iltizam usulüne son verilerek önce vakıf gelirlerinin yarısı (yaklaşık %50,709) Hazine-i celileye aktarılırken, yarısı vakıf adına müteveliye ödeniyordu. Vakfın gelirleri müteveliye tek kalemde verilmez, ilgili yılın belli dönemlerinde iki taksit halinde ödenirdi. Müteveli vakıf hazineden tahsil edeceği (Mütevelinin Makbuzu) meblağı almadan önce hazineyle mahsuplaşma işlemi yapılır, vakfın giderleri ve çeşitli harçlar çıkarıldıktan sonra geriye kalan fazlası taksim edilirdi. (Hazine için ahzı icab eden) Bunun içinde müteveliye ödenen yıllık tevliyet ücreti, harc-ı imza ve vakfın bazı masrafları (tamirat-mevlid) bulunuyordu. Hazinesinin aldığı miktardan da Haremeyn eş-Şerife'ne (sûrre) ayrılan yıllık miktar ile vakıftan vazifelilere ödenecek olan para hazine tarafından ilgili cihetlere verilmek üzere zapt ediliyordu. Vakfiye şartlarında bulunan vazifelerden câbîlik bu durumda devre dışı kalmış oluyordu. Vakıf fazlasının evlada tevcihi usulü de mütevelinin insafına kalıyordu.

Ayrıca hazineye tahsisatta (mürettebât/muhassasât-ı hazine) bulunuluyordu. Hazine verdiği hizmet karşılığı olarak vakıf

.....

62 Öztürk, a.g.m, s. 527.

gelirlerinin %10'u kadar "maaş-ı muharrer" ve bunun %25'i kadar da "harc-ı muhasebe" kesintisi yapıyordu. Toplamda vakıfların %12,5 oranında bir meblağı Evkaf Nezareti'ne gitmektedir. Bu durum vakıf gelirlerinin azalmasına neden oluyordu.⁶³ Bunlardan biri de sonradan ilave edilen "tahsildâriye" ücretidir.

Buna göre 19 yüzyılda vakfın tevliyeti aylık 156 guruş 29 paradan yıllık 1881 guruş 48 para; Haremeyn sürresi 1000 guruş; müderris vazifesi aylık 27, senelik 324,5 guruş; kitabet ve cibayet vazifeleri aylık 5,5 guruş 30 para, senelik 69 guruş; noktacı ve eczâ-han vazifesi aylık 17, senelik 204,5; duâgû vazifesi aylık 1,5, senelik 18 guruş vakfın muayyen masraflarıdır. Bunlara ilaveten bahsi geçen maaş-ı muharrer ve harc-ı-ı muhasebe için 100 guruş; mahkeme-i teftişin harc-ı imzasıyla rüyet-i muhasebe harcına 10 guruş olmak üzere vakfın yıllık 3.607 guruş düzenli gideri bulunmaktadır⁶⁴

R.1295 ile 1325 (1879-1910)⁶⁵ yılları arasındaki 31 yıllık dönemde mukataa geliri yıllık 21.035 guruş 15 paradır. Bunun yarısından biraz fazlası %50,709'u olan 10.821 guruşu hazine tarafından zapt ediliyor, % 49,291'ine denk gelen 10.518 guruşu vakfa kalıyordu. Hazine zapt ettiği meblağdan "Hazinenin sarfiyatı" başlığı altında yıllık 1.881 guruş tevliyet ücreti; 10 guruş harc-ı imza; 324 guruş müderris maaşı; 69 guruş kitabet; 1000 guruş mal-ı sûre ödemesi olmak üzere, toplam 3.384 guruş muayyen bir masrafi gider kalemine yazıyordu. Hazine mahsuplaşma yöntemiyle vakfa para ödemedi önce alacaklarını peşinen tahsil ediyordu.

Vakıf kendi payına düşen 10.518 guruşdan 1.881 guruş yıllık tevliyet ücretiyle birlikte 10 guruş harc-ı imza (toplam 1.891) ve ilaveten Fatma Sultan'ın ruhu için vakfettiği mevlid ciheti ve tamirat masrafları da "mütevellinin sarfiyatı" olarak mütevellinin alacağından mahsup olunuyordu.

.....

63 Kürşat Çelik, "R.1284/M.1868-1869 Tarihli Muhasebe-i Evkâf-ı Hümayun Defteri'ne Göre Mamuratülaziz Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, 40 (Aralık 2013), s. 158.

64 VGMA, *HMH.d.*, 1827/128.

65 VGMA, *HMH.d.*, 1829/66-72, 38; 66-67; 22-23; 14-15; 49-50; 60-65; 65-66.

Ayrıca yıllık 10 guruşluk harc-ı imzaya ilave olarak “maaş-ı muharrer” adıyla vakıf gelirinin %10'u kesilir ve bu rakamın da %25'i kadar harc-ı muhasebe tahsilatı/kesintisi yapılıyordu. Böylece vakıf her yıl gelirlerinden hazineye toplam 4.051 guruş 1 para daha harc-ı ödemek zorundaydı. Harc-ı muhasebe 1306/1891 muhasebe yılında varken, önceki ve sonraki bazı yıllara ait muhasebe bilançolarında yoktur.

Fatma Sultan Sıbyan Mektebi 19. yüzyılın sonlarında zamanla yıkılmış ve yeniden inşa edilmemiştir. Zaten mektebin arsası vakfa ait olmayıp, icare-i mukataa yoluyla kullanılıyordu. Kendi türbesi dahil vakfına bağladığı cüzhân, Aşir-hân, Amme-hân, Tebâreke-hanlık gibi cihetlere atamalar zaman zaman yapılmamış, hatta sultanın kendi ruhu için okunmasını istediği mevlitler dahi yıllarca ihmal edilmiştir. Oysa ki vakfın temel gayesi bu dualardır.

Fatma Sultan'ın ruhu için senede bir defa mevlid-i şerif okuyana 200 sikke-i hasene ödenmesi yine vakfiye şartları arasındadır. Fatma Sultan'ın kendi ruhuna mevlid okunmasını vakfiyesinde⁶⁶ şartla bağlamasına rağmen, 1302 yılından önceki muhasebe kayıtlarında “mevlid ciheti” mukabelesinde her hangi bir ödenek bulunmadığı için bir müddet ihmal edildiği anlaşılmaktadır. 1302-1305/1886-1890⁶⁷ tarihleri muhasebesinde yıllık 5.950 guruşdan toplam üç yıldaki mevlid masrafı 13.514 guruşdur. 1306 ve 1307/1891-1892⁶⁸ yıllarında yıllık 1.950 guruş; 1313-1315/1896-1900⁶⁹de iki yıl için 230'ardan 510 guruş; 1318/1903 ve 1320/1905 yıllarında 230'şar guruş;⁷⁰ 1321-1323/1905-1908 yıllarında toplam 1210 guruş; 1324 ve 1325/1908-1910 yıllarında toplam 510⁷¹ guruştur.

Uzun süredir ihmal edilen türbelerdeki görevlerle mevlid okuyucuların cihetleri 1318 yılından itibaren yeniden tevcih edilmeye ve bu giderler de mütevellinin alacağından mahsup edilmeye başlandı.

.....

66 Zeyl-i Vakfiye, vr. 296b.

67 VGMA, *HMH.d.*, 1829/67, 68.

68 VGMA, *HMH.d.*, 1829/66,67.

69 VGMA, *HMH.d.*, 1829/22.

70 VGMA, *HMH.d.*, 1829/15, 49.

71 VGMA, *HMH.d.*, 1829/65.

Yıllık 480 guruş Siyavuş Paşa; 2880 guruş Sultan II. Selim türbesi vazifelilerine ve 230 guruş Fatma Sultan için yılda bir kez mevlid okunması ve 120 guruş noktacı ciheti de vakfın alacağından mahsup edilir oldu.⁷²

Vakfın Bütçesi

Klasik dönemde, diğer bir ifadeyle vakfın muhasebenin Evkaf-ı Heremeyn Muhasebesi tarafından tutulduğu ve denetlendiği dönemlerde vakfın gelir-gider dengesinin birbirine denk olduğu görülmektedir. 17. ve 18 yüzyıllarda vakfın mukataa gelirleri ortalama yıllık 2500 guruşken, giderler de olağanüstü haller dışında aynıdır.

Vakfın gelirleri Yanya Göl mukataası ve ona bağlı beş köyün arazi ve raiyyet rüsumuyla, medresenin bir parçası olan iki mahzenin kiralarından ibarettir. Masraf kalemleri daha çeşitli olmakla birlikte muhasebe bilançoları incelendiğinde, vakfın kendine yeter vaziyette olduğu görülmektedir. Mektep, Medrese ve türbe vazifelilerinin yevmiyeleriyle, bu binaların tamirat ve temizlik masraflarına ilaveten Haremeyn sürresi ciheti ve buna bağlı harçlar; mektep binası için ödenen mukataa-i zemin kirası ve sarrafiye masrafları vakfın en önemli gider kalemleridir. İcâre-i mukatâ'a-i zemin 1138'de 27 akça kayıtlıyken, 1170'de 25 akçaya düşürülmüştür.⁷³

Vakfın bahsi geçen muayyen gider kalemleri dışında devlete ve çeşitli kişilere (sarraf) ödediği harç ve masraflar da bulunuyordu: Bunlar harc-ı-ı muhasebedâriye ve kalemiye; harc-ı imza-yı müfettiş efendi; Haremeyn sürresi teslim edilirken ödenen harc-ı tezkire; harc-ı tahvil-i akçe-i Haremeyn ve zevâid-i vakf; ücret-i bevâb-ı sultanî der-i hîn-i tahsil-i akça-i Haremeyn ve zevâid; vakıf parasının saklanması mukabelesinde Bedestendeki sarraflara ödenen kasa kirası (Sarrafıye)'ydi.

Bu masraflar toplamı gelirlerden çıkarıldıktan sonraki meblağ ise (zevâid/fazla-i vakf) Fatma Sultan'ın sulbünden gelen "evlâd-ı vâkife" arasında değişen miktarlarda paylaşılmaktadır. Diğer yandan vakfın gelir-gider durumuna bakıldığında genellikle dengeli bir

.....

72 VGMA, *HMH.d.*, 1829/66-72, 38; 66-67; 22-23; 14-15; 49-50; 60-65; 65-66.

73 BOA, *D.HMH.FS.d.*, 21904, vr. 2; BOA, *EV.HMH.d.*5050, vr. 2.

FATMA SULTAN'IN İSTANBUL'DAKİ HAYRATI VE VAKIFLARI

durum gözlemlendiğinden, evlâd-ı vâkıfeye paylaşım yapılması ilerleyen tarihlerde daha azalmaktadır. Yaklaşık 400 yıllık döneme ait muhasebe kayıtlarından seçilen örneklere göre vakıf büyük oranda fazla verir durumdadır. Bununla beraber vakıf bütçesi hiçbir zaman borç almak (deyn, istidane) zorunda kalmamıştır. Bazıları 3-4 yıllık dönemler olarak hazırlanan, 17. ve 18 yüzyıllara ait muhasebe bilançoları karşılaştırması:

	1095-1098/ 1683-1687 ⁴	1104-1108/ 1693-1697 ⁵	1130-1131/ 1717 / 1718 ⁶	1138-1139/ ⁷ 1726-1727	1169-1170/ 1756-1757 ⁸
İRAD	3 Yıllık	4 Yıllık	1 yıllık	1 yıllık	1 yıllık
Yanya Göl mukataası ve tevâbi'	631.580 akça	845.000	291.433	300000 akça	300000 akça
Mahzen kiralari	8.640 akça	11.520		2160 akça	2880
Müderris vazifesi vakıf mande	36000 akça				
TOPLAM	676.220 akça	856.520 + 83083 devir bakiye = 939.603 akça	291.433	302.160 akça	302.880 akça
Masarif					
mürtezika-i vakf (müderris hariç)	306.720	474.240 akça	163.052	162.930	162.720
Haremeyn sürresi	120.060 yıllık	Yıllık120.060 X 4 yıllık =326.160	120.060 yıllık	120.060 yıllık	120.060 yıllık

••••••••

74 Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrak (TSMA.E), 89/13_1.

75 TSMA., Defter (D), 4501.

76 TSMA., E 89/13_2. 1717-1718 yılı.

77 BOA, *D.HMH.FS.d.*, 21904.

78 BOA, *EV.HMH.d.*, 5050.

OSMANLI İSTANBULU VII

Tamiratlar ve diğer	170.609	112.768	8.321	22.565	20.100
TOPLAM	597.409	913.168		305.550 akça 2.546 küsur guruş	302.880 akça 2.524 guruş
Fazla-i vakf/ açık	35.811 akça	26.435 akça	Musavi	3.390 Kira bakiyesi (açık)	Musavi

17. ve 18 yüzyıl boyunca yıllık ortalama gelir ve giderler hemen hemen aynı çizgide seyretmektedir. Buna göre Yanya Göl mukata'âsı ve tevâbi' geliri 300.000 akça civarındayken medresenin binasında bulunan iki mahzenin kira gelirleri olan yıllık ortalama 2.200 akçanın da ilave edilmesiyle, vakfın toplam geliri ortalama, 302.000 akçaya ulaşmaktadır.

Harcamalar kısmına bakıldığında ise en büyük kalemi, vakıf vazifelileri yahut mürtezika-i vakf adı verilen gruba ödenen yevmiyeler oluşturmaktadır. Bu da yıllık ortalama 162.000 akça civarındadır. İkinci gider kalem ise 120 akça hesabıyla 1000 guruş, diğer bir ifadeyle 120.000 küsur akça olan Haremeyn eş-şerifeyn vakıflarına bağlanan tahsisattır. Sonuncu kalem ise hayratın tamir ve temizlik giderleriyle, devlete ödenen çeşitli harçlardan oluşan ve yıllara göre değişen bir tutar olmakla birlikte, yıllar içindeki dağılımına bakıldığında, bu harcamaların vakfın zarar etmesine sebep olacak miktarlara ulaşmadığını görüyoruz. Medresenin yanmasından (1666) kaynaklanan tamirat ödeneklerinin yüzbinleri bulduğu dönemler de bile vakfın geliri giderini karşılayacak durumdaydı. 1683'ten 1757 yılına kadarki döneme ait beş adet muhasebe özeti içinde sadece 1726-1727 yılında vakıf hesabı açık vermektedir ki bunun da sebebi mahzen kiracılarından birinin bu yıl içinde kirasını tam ödeyememesidir.

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde arazi kanunlarıyla vakıfların idare ve muhasebesi konusunda meydana gelen değişimler, vakfın iktisadi yapısına da yansımıştır. Bütün değişikliklere rağmen, genel olarak, vakıf hala geliri giderine yetebilecek vaziyetteydi. 1268-1291/1852-1875 tarihleri arasında geçen yaklaşık 23 yılda, vakfın

yıllık ortalama mukataa ve mahzen kiralari geliri toplam 3.609 gurusu giderleri toplamı ise 3.607 gurusu tutmaktadır.⁷⁹ Bu bakımdan 19. yuzyilin sonuna gelindiğinde dahi vakfin iktisadi yapısı hala iyi durumdaydı.

1306/1891senesinde vakfin maliye hazinesinden aldığı payı olan 10.518 gurusundan 3841 gurusu mütevellinin tevliyet ücreti de dahil vakıf adına yapılan harcamalar yani giderdir (1950 mevlid-i şerif+ 10 harc-ı-ı imza+1881 tevliyet ücreti) Bu masraflar düşüldükten sonra bile vakıf hazinesinde hala 6.677gurusu fazlası bulunuyordu⁸⁰

20. yuzyıla ait olup, incelenen vakıf muhasebe defterlerinden sonuncusu olan 1324-1325/1908-1910 tarihli bilançosunda, hazinenin vakıfla mahsuplaşması sonunda, hazine kesintilerinin tahsilinden sonra 10.821 gurusu vakfa irad kaydedilmiştir. Vakfin payına düşen harcamalar müteveli eliyle (3.114 gurusu) sarf edildikten sonraki duruma bakıldığında ise vakıf hazinesinde 7.404 gurusu der-kisesi bulunmaktadır.⁸¹

Hayratın Tamiratları

Medresenin vesikalara yansıyan ilk restorasyonu Ekim 1659'da gerçekleşmiştir. Fatma Sultan'a ait medrese ile karşısındaki Hoca Hamza Mescidi'nin "imametine meşrut" olan hanenin tamiri için yapılan keşfe göre 46.111 buçuk gurusu tamir bedeli belirlenmiştir. Başlatılan tamirat bu meblağla bitirilememiş, ilave olarak 12.103 daha sarf edildiği gibi, işin devam edebilmesi için 5000 gurusu daha ihtiyaç duyulduğunda, hem ihale yenilenmiş hem de bütçe tesviyesi yapılmak zorunda kalınmıştır.⁸² İş üstlenen kalfaların zimmeti yüzünden birkaç defa daha ihale yapıp, yüklenici kişi değiştirildi. Bu nedenle kalan tamirin tamamlanması meselesi H.1070'dan 1095'e kadar sürdü.⁸³

.....

79 VGMA, *HHM.d.*, 1827/128.

80 VGMA, *HHM.d.*, 1829/66, 67.

81 VGMA, *HHM.d.*, 1829/65.

82 BOA, İ.MVL, 293/11770, 4 Safer 1070/21 Ekim 1659- 26 Rebiülevvel 1070/11 Aralık 1659.

83 BOA, *EV.d.*, 24069, vr. 36. 11 Cemaziyelevvel 1094/8 Mayıs 1683, 3 Cemaziyelevvel 1095/9 Şubat 1684, 25 Cemaziyelevvel 1095/10 Mayıs 1684.

C. Laos tarafından 1710 tarihinde yapılan İstanbul görünümünde yer alan medresenin çevresi büyük teraslı konaklarla çevrilidir. Medrese Süleymaniye'den Haliç'e inen Odun Kapısı yokuşuna, dik bir şekilde Siyavuş Paşa sarayının alt seviyesinde konuşlandırılmıştı.⁸⁴ Sur içinde Süleymaniye'de bulunan medrese İstanbul yangınlarından oldukça fazla etkilenmiştir. 1095-1098/1683-1687 muhasebe icmaline göre medresenin yanan/yıkılan yerleriyle, çatı kurşunlarının yenilenmesi ve Sıbyan Mektebi'nin vazife giderleri ve tamir masrafları da dâhil toplam maliyet 170.609 akça tutuyordu. Medresenin eğitim ve öğretime kapalı olduğu zaman zarfında müderris vazifesi (günlük 50 akça) vakıf-mande yoluyla vakıf hazinesinde tutulmuştu. Buna göre iki yılda biriken müderris ücreti 36.000 akça vakıf gelirlerine ilave ediliyordu.⁸⁵ Bu da medresenin iki yıl hizmet veremediği anlamına gelmektedir.

Bu yangınla ilgili olarak bir başka kayıttta ise 1104-1108/1693-1697 yıllarını kapsayan dört yıllık muhasebe icmaline göre bu defa yangının verdiği hasarın giderilmesi için 112.768 akça ayrılmıştı.⁸⁶

1169-1170/1756-1757 muhasebe bilançosuna yansıyan rakamlara göre geçen bir yılda medresenin duvarlarının sıvalarında yenileme yapılmış ve bunun için vakıftan 5.130 akça; lağımaların temizlenmesi için ise 540 akça sarf edilmişti.⁸⁷ 1138-1139/1726-1726 muhasebe yılında ise eczâ-yı şerifenin korunduğu sandığın tamir masrafı 315; kildi için ise 45 akçe ayrılmıştır.⁸⁸

Darüssaade Ağası Abdullah Ağa'nın Haremeyn Mukataacısı'na gönderilen yazısına göre, bu tarihte (23 Rebiülahir 1247/1 Ekim 1831) medrese harap ve oturulmayacak kadar tamire muhtaç olup, yenilenmesi için ahalisi defalarca arzuhaller aracılığıyla girişimde bulunmuştur . Haremeyn Hazinesi'nden ve Teftiş Mahkemesi'nden

.....

84 Ahunbay, "Siyavuş Paşa Medresesi", s. 20. Siyavuş Paşa Sarayı'nın bir parçası olan medresenin, sarayın yandığı 1688 yangında büyük hasar gördüğünden 1693-1697 yılları arasında tamir edildiği kayıtlıysa da yangının tarihiyle, masrafları gösterir muhasebe defterinin tarihleri uyumlu değildir (göst. yer).

85 TSMA, E 89/13.

86 TSMA, D. 4501.

87 BOA, *EVHMH.d.*, 5050.

88 BOA, *D.HMH.FS.d.*, 21904.

vakfın gelir giderleri araştırılması istendiğinde, vakfın mütevellisini her sene vazife ve masrafa mukabil 2.500 guruşun, Haremeyn Hazinesinden taksitler halinde ödendiği ve ayrıca medresenin üstünde bulunan mahzenin kirasından yıllık 22.524 guruş gelirin olduğu anlaşıldı. Bunun 1.442 guruş 44 akçası vazifeliler ve diğer muayyen masraflara harcanırken, bakiyesi olan 1.081 guruş 76 akça her yıl vakıf hazinesinde, müteveli idaresinde kalmaktadır.

Olay Müfettişlik Mahkemesi'ne aksettirildikten sonra, müteveliye Nefise Hanım'a vakfa bağlı bütün cihetler için her yıl ödenen meblağın 1246/1831 yılının üçüncü taksitinden itibaren kesilmesine, gerekirse borç alarak medreseyi tamir ettirmesine, mevcûd ve gelecek olan bütün ödemelerin medresenin tamirine tahsis edilmesine, imar işi bittikten ve borçlar ödendikten sonra ancak cihetlere eskisi gibi ödemelerinin yapılmasına hükmedildi. Osmanlı vakıf sisteminde bu gibi durumlarda başvuru "rakabe etmek" usulü yaygın bir uygulamadır, çünkü vakıf kurmaktan maksat öncelikle vakıf hayratinın yaşatılmasıdır.⁸⁹

Şevval 1247/Mart 1832 tarihli ikinci kayda göre medresenin tamiri için mimar-ı hassa ve Teftiş Mahkemesi aracılığıyla keşif yaptırılmış olup, imar işinin 27.727 guruşa mal olacağı bildirilmiştir. Fakat yeniden hesap edildiğinde, bu rakam neredeyse yarıya indirilerek 11.698,5 guruş olarak belirlenmişti. Buna ilaveten medresenin üstündeki mevcut 1020 vukıyye kurşunun satılmasıyla elde edilecek 1531 buçuk guruş da bu meblağdan tenzil edilince tamirat işi yalnız 10.167 guruş masrafla yapılacaktır. Buna karşılık Hazine'nin vakfa ödediği yıllık 2524 guruşa mahsuben, masrafların Haremeyn Hazinesinden karşılanacaktır.⁹⁰

1290/1873 yılında planlanan tamir projesine ait keşif defteri oldukça ayrıntılı bir şekilde hazırlanmıştır. Medresenin öğrenci hücrelerinin döşemeleri, gezinti mahallinin çatısı, tuvaletleri, lağım-ları, kömürlüğü, çamaşırhanesi yenilenecektir. İnşaatta kullanılacak malzemenin miktarıyla ölçüleri ve malzemenin nevi de verilmektedir. Kullanılan malzemenin aded/ölçüsüyle birim fiyat çarpılarak

.....
89 VGMA, Tafsil-i Mukataa Defteri, 1319/295. 23 Rebiülahir 1247/11 Ekim 1830.
90 VGMA, Tafsil-i Mukataa Defteri, 1319/310-311, 19 Şevval 1247/22 Mart 1832.

hasaplama (mesaha) yapılmaktadır. Öğrenci odalarından bahsedilirken, bu sırada buralarda kalan öğrencilerin isimleri de kayda geçmiştir. İki keşif defteriyle leflerindeki kayıtlardaki mimari ölçüler hesaplandığında neredeyse medresenin planını ortaya çıkarılabilecek derece büyük bir inşaat faaliyeti başlatılıyordu. Örneğin mülazım odası, Enes Efendi'nin odası ve Osman Efendi'nin odalarının her birinin döşeme ölçüleri 4X4 zira karedir ki yenilenmesi işi 576 guruş masraf gerektiriyordu. Hüseyin ve Yusuf Efendilerin odalarının cam çerçevelerinin her biri 1.2 X 1 zira' kare olup, masrafı 117 guruştur. Çamaşırhanenin çöken çatısı için 200 guruş; ocak bacaları için 4300 guruş, dersliklerin çatısı için 4300 guruş, helaların yenilenmesi için 807 guruş ve diğer masraflarla birlikte bütün inşaat faaliyetleri için hesaplanan meblağ 15.300 guruşdur. Emanet yoluyla yaptırılacak olan tamirat işi için Mumcubaşı Ahmed Efendi taahhüd seneti verip kefil olmuştu.⁹¹

1832 yılındaki yenileme uygulamasının bir benzeri Cemaziyelevvel 1308/1890 yılında Hazine-i Celile-i Maliye kalemlerinden birinde müdür muavini de olan Mustafa Asım Bey tevliyeti döneminde yaşandı. O tarihte hazineden vakıf adına alacağı olan 40 bin guruşu talep ettiğinde, medrese ve mektebin onarıma muhtaç olmasından dolayı bu isteği reddedilmişti. Nezaret ve Maliye arasında yapılan yazışmalar sonucunda vakıf eserlerinin bakımı için gerekli keşiflerin yapılmasına dair karar verildi.⁹²

Mütevelli Mustafa Asım Bey'in tevliyet vazifesini devrederken teslim ettiği muhasebe defterine göre 1 Kanunevvel 1268 (13 Aralık 1852) tarihinden itibaren 29 Şubat 1291/12 Mart 1876'e kadar geçen 22 senelik tevliyeti süresinde, medresenin ihyasına harcanan para 25.592, 5 guruşdur.⁹³

Medresenin restorasyonu için 1315/1897-1898, 1321/1903-1904 ve 1324/1906-1907 yıllarında arka arkaya üç defa bütçe çıkarılmıştır. Çeşitli nedenlerle geciken onarım yüzünden, yıpranan kurşun ve duvarların daha da haraplaşması, yıllar geçtikçe bakım-onarım

91 BOA, Evkâf Nezâreti Muhasebe Kalemi Tamirat ve İnşaat Kalemi (EV. MH. TİK), 17/29. 19 Şevval 1290/10 Aralık 1873. EV. MH. TİK., 17/42, 16/224; 24/16; 89/132; 92/30; 35/21; 15/104; 33/56; 33/57.

92 VGMA, Ma'ruzat ve İrade-i Seniyye Ferman Defteri, 1960/231.

93 VGMA, Fihrist Defteri, 1827/128.

maliyetini artırmaktaydı. Medrese kurşunlarının değişimi için hazırlanan ilk keşif defterine göre Mecidi 19 guruş hesabıyla 18.304 guruş bedel tespit edilmiştir. Bunun 6.993 guruşu kurşun ve diğer bazı ilave tamirlere harcanacak olan meblağdır. Tamiratın yapılmasını üstlenen Bedrus kalfa adlı müteahhide ödenecek olan meblağ ise 8.500 guruştur. Böylece inşaatın eski keşif bedelinden daha düşük olan yeni maliyeti, 15.493 guruş, H. 1315/1897-1898 senesi bütçesine dahil edilmiştir.⁹⁴

Planlanan inşaat işi gerçekleşmemiş olacak ki H.1321/1903-1904 yılında yeniden, iki defa daha keşif işlemi yapıldığı görülmektedir. Medresenin kurşunları için 710 ve diğer bazı yerlerinin tamiri için 3500 guruş bedel belirlenerek 1321 senesi bütçesi dahilinde müteahhide ihalesi yapılmıştır. Fakat söz konusu inşaat, önceki (1315 yılı) keşfine göre yapılmayarak “keşif ve munakısa” işlemi tekrarlanmıştır. Kurşun masrafına diğer bazı yerlerin tamiri de eklendiğinden toplamda 22 bin 700 guruş hesap çıkmaktadır. İşin müteahhitliğini üstlenen Yanko Kalfa ihale şartları gereğince göstermesi gereken kefil gösteremediğinden, yapılan ikinci bir ihale ile işi Dimitragi kalfa üstlendi. Her ihaleden sonra masraf katlandığından yeni hesaba göre bir önceki keşifle 1321 senesi bütçesinden sarfına karar verilen 3500 guruşun kaydının terkinine (iptal); kalfaya ödenecek olan 22 bin 700 guruşa 717 guruş kurşun giderinin de ilavesiyle, toplam 23 bin 417 guruşa çıkan masrafın vakfın varlığından karşılanmak üzere 1324 senesi bütçesine dahil edilmesine dair bir karar çıkmıştır.⁹⁵

Merkez bürokrasisinde yukarıda bahsi geçen bütçe kararının uygulanıp uygulanmadığını teyit etmek için muhasebe kayıtları incelenmelidir. Bu bağlamda 1321-1323/1905-1908 yıllarına ait 3 yıllık muhasebe hesaplarına göre bahsi geçen 23 bin 417 guruşluk ödeneğin neredeyse üçte biri kadar masraf edilmiştir. Mütevelli Ömer Naşid Bey zamanında muhasebeye yansıyan hesabı:⁹⁶ Medresenin kurşun masarufı, 428,30 guruş; medresenin tecdid masarufı 428,30 guruş;

.....

94 BOA, ŞD, 150/101, 4 Zilhicce 1317/5 Nisan 1900. BOA, BEO, 1475/110598, 19 Zilhicce 1317/20 Nisan 1900.

95 BOA, BEO, 3405/255308, 24 Şaban 1326/21 Eylül 1908; BOA, ŞD. ML, 190/4, 14 Receb 1326/12 Ağustos 1908.

96 VGMA, *HMH.d.*, 1829/60, 61; 1829/64, 65.

masarif-ı müteferrika 9, 20 olup toplam 867 guruş harcama yapıldığı görülmektedir.

1914 yılına gelindiğinde eğitime elverişli olmadığı gerekçesiyle yıkılıp yeniden inşası gündeme gelmişti. Gittikçe haraplaşan yapı 1970'lerden itibaren avlusuna ve etrafına yeni yapılar eklenerek yaşam alanı haline getirilmişse de zamanla bu yapılar da ortadan kaldırılmıştır.⁹⁷

Vakıflar İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü tarafından 2010 yılında restorasyon bülteninde yer alan⁹⁸ medrese restorasyonu, 2016 yılında tamamlanarak, kullanılabilir bir hale getirildi. Farklı bir konseptle, müze olarak İstanbul kültür-sanat hayatına kazandırıldı. Medresenin odaları *Hilye-i Şerif ve Tesbih Müzesi* olarak yeniden düzenlendi. İstanbul Sanat ve Medeniyet Vakfı'na devredilen medresede 73 Hilye-i Şerif ve 311 el yapımı tespih sergilenmektedir.⁹⁹

Medresenin restorasyonu ile ilgili gazete haberine göre: Röleve, restitute ve restorasyon projeleri Vakıflar Genel Müdürlüğü kontrolünde, Prof. Dr. Zeynep Ahunbay'ın danışmanlığında hazırlanarak Koruma Kurulu'ndan geçirildi. İl Özel İdare tarafından yaklaşık 7 milyon lira ödenek ayrıldı. Diğer yandan medresenin özel mülkiyete geçen parselleri için kamulaştırma kararı alındı. Tarihi medresenin kuzeydoğu köşesindeki üç katlı bina, tarihi yapının üzerinde yükseldiği gibi, medresenin kubbeleri bile yapının ilk katında aynen duruyordu. Kubbelerin üzerine beton atılıp, iki kat yukarı çıkılarak inşa edilen binanın kaçak olduğu düşünülürken, binanın tapuya işlendiği, oturma ve işletme ruhsatının dahi olduğu ortaya çıktı. İşyeri olarak kullanılan bina 1970'li yıllarda kaçak olarak inşa edilmesine rağmen, daha sonraki yıllarda tapuya kaydı yapılmıştı. Sonradan yapılan bu kısım Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından bedeli ödenerek kamulaştırıldı. Dönemin İstanbul Vakıflar Bölge Müdürü: Restorasyondan önce medrese arazisinin insan boyu ağaçlarla kaplı olduğunu,

.....

97 Ahunbay, "Siyavuş Paşa Medresesi", s. 21.

98 *Vakıflar İstanbul I. Bölge Müdürlüğü, 2010 Yılı Restorasyon Çalışmaları* (01.01.2011 Tarihi İtibariyle)

99 <http://www.yoldakiizler.com/2016/05/siyavus-pasa-medresesi-tespih-muzesi.html> (Erişim 18 Haziran 2016)

kubbelerin üzerinde bile ağaçların büyüdüğünü; 1894 depreminden sonra kaderine terk edilip, yıllarca ihmal edildiğini nakletmektedir.¹⁰⁰

Mektebin ise bir süre sonra tamamen ortadan kalktığı ve bir daha yeniden yapılmadığı tespit edilmiştir. Buna göre R. 1295/1879 yılından itibaren mektep arsadan ibarettir. Muhasebe kayıtlarında mevkufat bahsinde yer almakla birlikte, cihet/vazife ödemeleri artık yapılmamaktadır.¹⁰¹ Muhasebe bilançosunda ilgili kısımda kırmızı kalemle “Eğrikapı kurbünde mekteb-i şerife mevkûd idiğü tahkik memurlarının baş efendi fi 7 Eylül raporundan anlaşılmağla.” notu düşülmektedir. Vakfiye ve daha önceki muhasebe kayıtlarına göre ödenmesi gereken mektep çalışanlarının yıllık ödemeleri:¹⁰²

Mektep Vazifelileri	Ödenmesi gereken Yıllık / Guruş
Muallim vazifesi	24
Halife vazifesi	18
Abkeş vazifesi	3
Hattab bahası	20 çeki
Kaliçe ve hasır bahası

Vazifelerin miktarı verilmekle birlikte ödeme kalemini gösteren sol sütun boş geçilmiş ve masrafların toplamını gösteren sütuna bu rakamlar yansıtılmamıştır. Dolayısıyla mektep tamamen ortadan kalkmıştır.

Sonuç

Fatma Sultan vakfı gelirleri ve hayır eserleri itibariyle küçük bir vakıftır. Sultan vakfiyesini düzenlerken vakfa dahil ettiği pek çok eser yaptırılmamış, yahut ihmal edilmiştir. Şöyle ki vakıf şartlarından olan cami, köprü, yol-kaldırım döşemesi ile çeşme ve ona tabi suyollarının inşası gerçekleşmemiştir. Sultan'ın eşi Siyavuş Paşa sadece mektep ve

.....
100 <https://www.emlaktasondakika.com/haber/genel/siyavuspasa-medresesinden-3-katli-bina-cikti/70595> Erişim 23 Temmuz 2019.

101 VGMA, *HMH.d.*, 1829/71.

102 VGMA, *HMH.d.*, 1829/22 vd.

medreseyi inşa ettirmiş, diğerleri hayata geçirilememiştir. Diğer bir ifadeyle vasiyeti yerine getirilmemiştir. Bunun sebebi ise vakıf gelirlerinin yetersiz kalması, yahut Siyavuş Paşa'nın Fatma Sultan'dan yaklaşık 10 yıl sonra vefat etmesi olmalıdır.

Vakfın iktisadi yapısı incelendiğinde yıllar içinde Osman vakıf arazilerinin geçirdiği seyri de takip edebiliyoruz. Özellikle muhasebe kayıtları sayesinde hayratın geçirdiği tamirler, ayakta olup olmadığı, vakıf gelir kaynaklarının işletilme usulleriyle (mukataa, iltizam, icareteyn vb.) bu kaynakların devam edip etmediğinin anlaşılması mümkün olabilmektedir. Örneğin vakfiye şartlarından olan, sultanın ruhuna mevlid okunmasıyla, eşi Siyavuş Paşa ve babası Sultan II. Selim türbelerinde bulunması gereken duagü vazifelerinin zaman zaman ihmal edildiği görülmektedir. Bununla beraber mektebin 19. yüzyılın sonlarından itibaren arsa halinde kaldığı, medresenin parçası olup, kirada bulunan mahzenlerin zamanla hariçten ahır olarak kullanılması gibi durumlar tespit edilebilmektedir.

Vakfın hukukî olarak evlatlık (zürri) olması bakımından çok önemli önemli veriler sağlamaktadır. Bu bakımdan sadece Sultan Selim'in kızıdan soyunun takibinin yanı sıra eşi Siyavuş Paşa'nın neslinin izlerini sürmek de mümkündür. Evlatlık vakıfların dolayısıyla Fatma Sultan vakfının evlada ödenekleri kesildikten sonra ise vakıf kaynakları kullanılarak evladın izini sürme faaliyeti de imkânsız hale gelmektedir.

Vakfın en büyük talihsizliği ise vakıf mevkûfatının Rumeli'de bulunmasıdır. Yanya'ya bağlı Kurundus kazası dahilindeki köylerle gölün rüsum ve mukataa gelirleri bölge 1913 yılında Balkan savaşlarının bir sonucu olarak Osmanlı idaresinden ayrıldıktan sonra vakfın bütün gelir kaynağı sona ermiştir.

EKLER

Fotoğraf I: Medresenin Eski Dış Görünüşü

Fotoğraf II: Medresenin Harabe Haldeki Avlusu

OSMANLI İSTANBULU VII

Fotoğraf III: Medresenin Eski Dış Görünüşü

Fotoğraf IV: Medresenin Restorasyonu¹

.....
1 <https://www.emlaktasondakika.com/haber/genel/siyavuspasa-medresesinden-3-katli-bina-cikti/70595> Erişim 23 Temmuz 2019

Fotoğraf V: Medresenin Restorasyon Sonrası Hali (Hilye-i Şerif ve Tespih Müzesi)²

Fotoğraf VI: Medresenin Yenilenmiş İç Görüntüsü³

.....

2 <http://basin.kulturturizm.gov.tr/Resim/148854,1jpg.png?0> Erişim 23 Temmuz 2019

3 <http://basin.kulturturizm.gov.tr/Resim/148854,1jpg.png?0> Erişim 23 Temmuz 2019

